

(51) **VÁSÁRY M.^{1,2}, KRÁNITZ L.², BARANYAI ZS.¹**
Versenyképesség a Visegrádi országok agrárkereskedelmében

Competitiveness in the Agritrade of Visegrad countries

vasary.miklos@gtk.szie.hu

¹Szent István Egyetem, adjunktus,

²Vidékfejlesztési Minisztérium, tanácsos

A Visegrádi országok esetében az Európai Unióhoz történő 2004. évi csatlakozás számos tekintetben megjelenő agrárkereskedelmi lehetőségeket és nehézségeket eredményezett. A korábbi vámok és egyéb kereskedelmi korlátok megszűnése egy csapásra növekvő kereskedelmi aktivitási rátát eredményezett. A régi EU tagállamok esetében fokozatosan megvalósuló kereskedelmi intenzitás a szomszédos országok relációjában jóval markánsabban, egyúttal rövid időtáv alatt valósult meg. A folyamat hatására az integráció eredményeképpen megjelenő egységes belső piacon, nálunk is kiteljesedő, áruk szabad áramlása hatására törvényszerűen jelenet meg a kereskedelmi forgalom bővülése.

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa, a keleti kibővülés hatására hogyan változtak a kereskedelmi folyamatok a vizsgált országcsoport esetében. Ezen felül meghatározó kérdés, hogy mely termékek esetében valósult meg a komparatív előnyök kihasználása, illetve mely termékek voltak képesek - a magyar reláció vonatkozásában megjelenő módon - a versenyképességi előnyöket kereskedelmi tekintetben realizálni.

Bevezetés, általános agrárkereskedelmi hatások

A Visegrádi országok¹ agrárkereskedelmét, – kereskedelempolitikai tekintetben – a 2000-es évek elején alapvetően két lényeges esemény befolyásolta. Egyrészt az Európai Unióval még csatlakozásunk előtt megkötött Európai Megállapodás keretében életbelépő kedvezmények és azok továbbfejlesztett változatai, melyek hatására az Európai Unió régi tagállamaival (EU15) folytatott kétoldalú kereskedelmi korlátok jelentősen mérséklődtek.² Másrészt maga az Európai Unió tagság mely, az új tagállamok közötti áruforgalom során tette lehetővé, az egységes belső piaci elveinek megfelelő, a szabad és korlátozásmentes áruforgalmat. Az EUROSTAT kereskedelem statisztikai adatbázisa alapján EU15 relációjában megjelenő áruforgalmi változás egyértelműen erősödött a tagság hatására. [EUROSTAT, 2012] (lásd 1. ábra)

A 2004. évi bővítés után csatlakozó országok (EU12) eltérő adottságokkal rendelkeztek a mezőgazdaság nemzetgazdasági szerepét, színvonalát, a mezőgazdasági támogatások összegét tekintve, valamint az ágazat hatékonyságát és a versenyképességét illetően is.

Az EU12 országai, annak ellenére, hogy az EU15 vonatkozásában már liberalizáltabb kereskedelempolitikai megközelítést alkalmaztak, hiszen törekedtek a nagy és fizetőképes piac irányába,

¹ A Visegrádi Együttműködés (Visegrádi országok, vagy V4-ek) Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia regionális szervezete. Az együttműködés célja ezen közép-európai országok gazdasági, diplomáciai és politikai érdekeinek közös képviselete, esetleges lépéseinek összehangolása, az EU relációjában különös tekintettel a közös agrárpolitika, a strukturális alapok, a közös kül- és biztonságpolitika, illetve a schengeni rendszer területén.

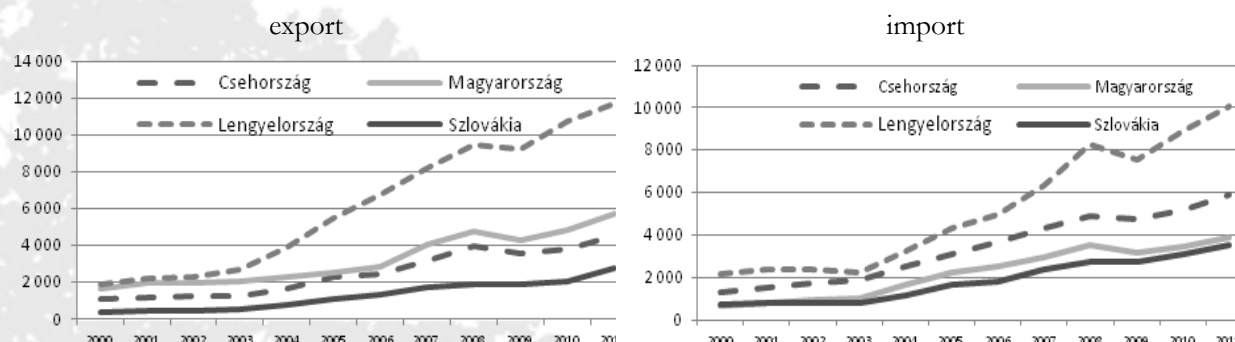
² Az EU jelentős agrárkereskedelmi preferenciákat nyújtott az Általános Preferenciarendszer (GSP) kiterjesztése révén, majd az 1991-ben kötött Társulási Megállapodás keretében az agrárkereskedelem számára is új feltételrendszert teremtett. Ennek második módosítása eredményezte a csatlakozás előtti, a liberalizációs folyamatot felgyorsító, konstrukciót. Annak keretében teljesedett ki a kedvezmények mechanizmusa: (a) vámmentes kvóták rendszere - „négynullás megoldás”, (b) vámmentesség, mennyiségi korlátozás nélküli opciója - „kétnullás megoldás” és a (c) hagyományos vámkvóták eszköze. Az intézkedések révén a preferenciák mértéke jelentősen emelkedett és a mennyiségi korlátok mérséklődtek így a preferenciális kereskedelem ezt követően már lényegében a mezőgazdaság egyenrangú része volt a belső piacnak, a piaci versenynek. [Halmi, 2007]

LIV.

GEORGIKON NAPOK

54th Georgikon Scientific Conference

a korábbi kereskedelempolitikai folyamatok utóhatásaként alapvetően komoly korlátozásokat alkalmaztak az EU12 egyéb országai vonatkozásában. Ennek következtében egy sajátos, torz helyzetkép alakult ki mely – annak ellenére, hogy bizonyos törekvések történtek ennek kezelésére³ – egyértelműen magába hordozta az EU tagság hatására szinte robbanásszerűen felszínre törő, több esetben, kedvezőtlen külkereskedelmi hatásokat.

1. ábra: A Visegrádi országok agrár-export és -import forgalmának alakulása az Európai Unióval (2000-2011, folyóáron millió euró)

Forrás: EUROSTAT 2012 alapján, saját szerkesztés

Anyag és módszer

A vizsgálataink során a Visegrádi országok vonatkozásában megjelenő tanulságok kimutatására törekszünk. Ennek során alapesetben két viszonyítási pont különböztethető meg. Egyrészt az EU különböző országcsoportjainak relációjában megjelenő áruforgalom, másrészt a Visegrádi országok között megjelenő sajátosságok. A vizsgálatokat az EUROSTAT adatbázisából származnak, SITC- (Standard International Trade Classification) rendszerben és 2000 és 2011 közötti időtávra vonatkoznak. Az adatok kezelhetősége végett az SITC-rendszer kettő számjegyű bontását alkalmaztuk.

A vizsgálatok során egyértelművé vált, hogy általánosságban az adatbázis jellegéből fakadóan számos nehézség és korlátozó tényező is befolyásolja az adattartalom egységességét és megbízhatóságát. Ennek keretében az alábbiak említése szükséges:

- Az EU csatlakozás hatására az import esetében a korábban az EU-n kívüli országokból érkező termékek az EU-ba lépés, illetve egy EU országbeli importőr székhelye alapján már EU-n belüli származású terméként jelentek meg.
- Az export esetében a csatlakozást követően csak az EU-n kívüli áruforgalomnál szükséges belépési és kilépési gyűjtő vámáru-nyilatkozat kitöltése, így a tényleges EU-n belüli forgalom vámáru-nyilatkozatok alapján megvalósuló ellenőrzése nem lehetséges.⁴

³ Az új tagállamok egymás közötti kereskedelmi megállapodásainak köszönhetően közvetlenül a csatlakozás előtt jelentős integráció következett be mind a mezőgazdasági kereskedelem, mind pedig az agrárpiacon tekintetében. A Közép-Európai Szabadkereskedelmi Megállapodást (Central European Free Trade Agreement – CEFTA) 1992. december 12. Krakkóban írták alá és meghatározó célja volt a tagok közötti kereskedelmi forgalom növelése. De ennek érdemi felfutására végül csak csekély mértékben került sor.

⁴ Megjegyzést igényel, hogy a jövedéki termék-kereskedelemben termékkísérő okmányoknak hívják a termékmozgás követésére szolgáló dokumentumot. Ezt korábban csak belföldi áruforgalomban használták, de a csatlakozás óta a tagállamközi jövedéki termékmozgásnál is ez kíséri az árut, mert ennek alapján lehet visszaigényelni a megfizetett áfát és jövedéki adót. [EUVONAL, 2012]

- Jelentős torzító hatása van az unión belül megjelenő ÁFA csalások sorozatának, hiszen a közösségen belüli fiktív árumozgások hatása az adminisztráció és így a statisztika esetében is bizonytalanul jelenik meg.
- Az előbbiekhöz hozzáadódhat a fekete vagy illegális kereskedelem, mely egyes speciális árucsoportokra kiemelkedő hatást gyakorol.⁵ De ugyanitt kell megemlíteni a megkerülő kereskedelmet, mely ugyan uniós szinten legálisan zajlik, de a statisztikai adatszolgáltatás⁶ során már nem jelenik meg az egyes tagállamoknál.

Az elemzés keretében több módszert, viszonyszámot és indexet is alkalmazunk. Kimutatjuk az exportpiaci arányváltozásban megjelenő részesedést tagállami részesedést.

$$MR_{E/I} = \frac{\sum_j^i x_t - \sum_j^i x_{t-1}}{\sum_j^i X_t - \sum_j^i X_{t-1}} \quad (1)$$

Ahol az $MR_{E/I}$, az piaci arány változásban megjelenő részesedést adja, a x_t , x_{t-1} az adott ország export illetve import termékkör értékének t és $t-1$ évben megjelenő értékét. A X_t , X_{t-1} az adott ország teljes export és import termékgazdálkodás értékét jelöli a két időszakban. A viszonyszám értéke negatív értéket is felvehet, ami azt jelenti, hogy az adott ország esetében, a vizsgált relációban csökkent az áruforgalom. A mutató szerkezetéből fakadóan előfordulhat 100% felett is és -100% alatti érték is. Ez annak tudható be, hogy az időszaki sajátosságok révén, extrém módon alacsony a nevező értéke, így egy kisebb volumenű változás is jelentős változásnak tűnhet. Ez torzítja az értelmezést, ezért kilengő értékeket maximalizáltuk.

Következő mutató az export-import egyenleg, mely plasztikusan ábrázolja az ország exportjának és importjának a különbségét.

$$B_{E/I} = x_{ij} - m_{ij} \quad (2)$$

Ahol az $B_{E/I}$ az egyenleg összegét, a x_{ij} az adott ország export értékének összegét, az m_{ij} pedig az import hasonló értékének összegét adja meg.

Vizsgálataink során harmadikként alkalmazott mutató az export import arányt számszerűsíti. Az arány a legegyszerűbb exportspecifikációs mutató, mely az országok exportját az importjához viszonyítja egymáshoz.

$$R_{E/I} = \frac{x_{ij}}{m_{ij}} \quad (3)$$

Ahol az $R_{E/I}$ az index értékét, a x_{ij} az export tételek, jelen esetben az egyes ország export értékének összegét, az m_{ij} pedig az import hasonló értékének összegét adja meg.

Az elemzés kiterjed a vizsgált országok Herfindahl–Hirschman-index (HHI) értékének számítására is. Ennek során az egyes termékcsoportok export részesedését négyzetre emeljük, és az így kapott értékeket összegezzük. Formálisan az indexet a következő módon képezzük:

⁵ A kiváló állategészségügyi adottságokkal rendelkező (kényelv betegségtől mentes) magyar szarvasmarha állomány jelentős piacot talált Törökországban. Azonban egyes tételeknél, egyes kereskedők nem Magyarországon született borjakat exportáltak Törökországba magyar papírokkal. Ennek hatására egyébként Törökország szankciókat léptetett életbe.

⁶ A tagállami adatgyűjtés során is eltérésként jelenik meg, hogy az egyes országokban más és más áruforgalmi érték felett kell adatot szolgáltatni. Ez Magyarország esetében 100 millió forint éves forgalom.

$$HHI = \sum_{i=1}^N S_i^2 \quad (4)$$

ahol az S_i az i adott termékcsoport piaci részesedése. A mutató értéke ennek megfelelően 0-1 között mozog. A nagyobb értékek magasabb fokú koncentrátságot jeleznek.

Vizsgálatainak Balassa Béla, a komparatív előnyök mérésére kifejlesztett mutatójának felhasználásával fejezzük be. A B index képlete a következő:

$$B = \frac{x_{ij} / \sum_i x_{ij}}{\sum_j x_{ij} / \sum_i \sum_j x_{ij}} = \frac{x_{ij} / \sum_j x_{ij}}{\sum_i x_{ij} / \sum_i \sum_j x_{ij}} \quad (5)$$

ahol x az export, i a termékcsoport, j a vizsgált ország, ennek megfelelően x_{ij} az adott ország termékszintű $\sum_i x_{ij}$ az összes exportját, $\sum_j x_{ij}$ pedig a világ esetleg valamely ország-csoport termékszintű, illetőleg $\sum_i \sum_j x_{ij}$ a teljes exportját jelöli.⁷ [Balassa, 1965]

A B -index abból indul ki, hogy az exportszerkezet egyaránt érzékeny a relatív költségekre és a nem árjellegű tényezőkben meglévő különbségekre. Ezért a komparatív előnyök várhatóan meghatározzák az export szerkezetét. [Fertő, 2003] Jelen vizsgálatok során viszonyítási pontként az EU27 országaival folytatott kereskedelem értékét határoztuk meg. Ennek során a komparatív előny vizsgálatára két lehetőség is rendelkezésre áll. Egyrészt vizsgálható, hogy az adott termék vagy termékcsoport exporton belüli részesedése miként viszonyul a referencia piacon (EU27) belüli exportrészesedéshez. Azaz a relatív értékösszegek területi összehasonlítására nyílik lehetőség. Másrészt ezzel együtt a képlet második fele alapján vizsgálható az is, hogy a forrás országok (V4) termékkiviteli aránya, miként alakul a teljes exporton (EU27) belül. Komparatív előny akkor mutatható ki, hogy a termékcsoport exportrészesedése nagyobb, mint az összehasonlítás alapjáé, illetve ha a vizsgált ország részesedése nagyobb, mint a teljes exporton belüli értéke.

A Balassa index számlálója és nevezője is 0 és 1 közé esik.⁸ Az index értéke ennek megfelelően a $[0; \infty]$ intervallumban helyezkedhet el.⁹ Amennyiben a $B > 1$, az adott ország a vizsgált termék esetében komparatív előnnyel rendelkezik, ha az index értéke 0 és 1 között van, komparatív hátránnyal beszélhetünk. Az indexet több tekintetben is kritika érte, lásd például Fertő 2003, Fertő et al. 2005. vagy Jámbor et al. 2012. A kritikai megközelítés arra vezethető vissza, hogy az index széles, nemzetközi környezetben került alkalmazásra és ebből fakadóan nagyon heterogén adottságokkal és piaci szabályozókkal operáló országok összevetését látja el. Megítélésünk szerint az EU27-országok esetében, (1) a földrajzi közelség, (2) a hasonló makrogazdasági adottságok és (3) a közel azonos, illetve több országnál egy időben jelentkező kereskedelempolitikai megállapodások hatására, a mutató kiszámíthatósága és alkalmazhatósága egyértelműen stabilnak tekinthető. Terjedelmi korlátok és a nagyszámú viszonyítási pont miatt, mi is továbbfejlesztettük a mutatót és ország szinten, az egyes

⁷ Balassa eredeti tanulmányában az i index 74 ipari termék kombinált exportját, az j index pedig 11 fejlett ipari ország együttesét jelezte. A kereskedelem politikai torzítások mérséklése végett korlátozódott a B -index eredetileg csak a ipari termékek vizsgálatára. A B -index abból indul ki, hogy az exportszerkezet egyaránt érzékeny a relatív költségekre és a nem árjellegű tényezőkben meglévő különbségekre. Ezért a komparatív előnyök várhatóan meghatározzák az export szerkezetét. [Fertő, 2003]

⁸ Ha $\sum_j x_{ij} / \sum_j x_{ij} = 1$ akkor monopóliumról van szó, azaz a terméket csak a vizsgált ország szállítja a célpiacra.

⁹ A tényleges felsőhatár $\sum_i \sum_j x_{ij} / \sum_i x_{ij}$ abban az esetben tart a végtelenhez, ha $\sum_i x_{ij}$ tart a nullához, azaz az ország gazdasági súlya az export tekintetében nem jelentős. [Poór, 2010]

LIV.

GEORGIKON NAPOK

54th Georgikon Scientific Conference

termékcsoportok évi export forgalomban betöltött szerepe alapján súlyozott átlaggal korrigáltuk a B értékét, majd ezeknek vettük az összegét. Az alábbi képlet szerint:

$$B_1 = \sum_j \frac{X_{ij}}{\sum_j X_{ij}} * B_i \quad (6)$$

Ahol x az export, i a termékcsoport, j a vizsgált ország, ennek megfelelően x_{ij} az adott ország termékszintű $\sum_i X_{ij}$ az összes exportját, a B_i pedig az i termékcsoport Balassa indexét jelenti.

Eredmények

Külkereskedelmi tekintetben látható, hogy az EU tagság hatására dinamikusan tudtak bővülni a V4-ek. A külkereskedelmi növekedés, illetve bizonyos esetekben egyes termékcsoportoknál tapasztalható csökkenés, a teljes (intra és extra EU27) agrár külkereskedelmi forgalomban megfigyelhető. Felmerül a kérdés, hogy mindez milyen arányban tudható be a vizsgált országok piacán elérhető bővülési potenciálnak?

A kérdés megválaszolásához %-os formában kifejezzük, hogy az egyes ország csoportok esetében megfigyelhető változás milyen arányban járult hozzá a teljes kereskedelmi forgalom bővülés keretében megvalósuló változáshoz.

Az $MR_{E/I}$ index (1. képlet) adatai alapján megállapítható, hogy a teljes export esetében az EU27 vonatkozásában megjelenő forgalombővülés a meghatározó. Legerősebb Szlovákia (SK) kapcsolata, hiszen az esetükben az export növekedés 93%-a az EU27 piacra került. Csehország (CZ) értéke alacsonyabb (87%), majd a sorban Magyarország (HU) (77%) és Lengyelország (PL) (71%) követi. Ugyanez az érték a csatlakozás óta eltelt időszak átlagában valamennyi országnál további 3%-kal nőtt. Megállapítható tehát, hogy a vizsgált országok esetében az Európai Unió piaci biztosították a növekedést, más megközelítésben az egységes belső piac jelentős kereskedelemteremtő hatással járt, ami egyúttal visegrádi országok szemszögéből a közösségi piacok koncentrációját eredményezte.

Amennyiben a vizsgálatainkat kiterjesszük az EU15-ök és a V4-ek vonatkozásában látható, hogy igen erőteljes a növekedés a régi tagállamok piacán. (1. táblázat) Egyes esetekben a forgalombővülés meghaladta a 100%-ot (2002, CZ, HU), amit részint, a már említett, az éves bázisérték változásának alacsony üteme magyaráz valamint az, hogy az EU15 piacain bekövetkező forgalombővülés összességében egyéb piacok (pl. extra EU27) esetében megjelenő csökkenést is képes volt korrigálni.

Az eredmények ismeretében megállapítható, hogy a piaci expanzió keretében a 2004 után bekövetkező uniós tagság eredményeképpen stabil és erőteljes növekedés figyelhető meg. A legjobb értékek Szlovákia esetében jelennek meg. Ez arra enged következtetni, hogy az ő esetükben az alacsony bázis folyamatos és bizonyos években egyenletes bővülése hatására a növekedés értéke stabilan emelkedett, illetve a piaci relációt kisebb hatások érték.

1. táblázat: Az egyes országcsoportok export növekedési aránya a teljes export (extra EU27) esetében* (2001-2011)

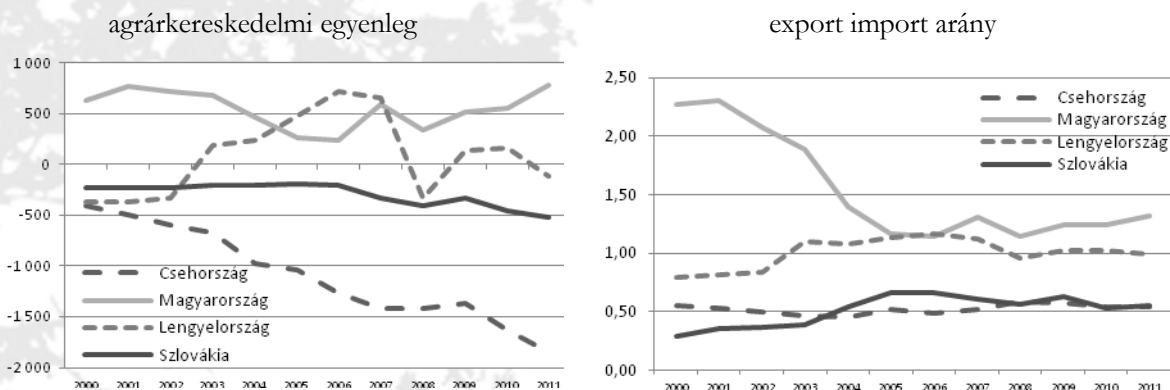
EU15 viszonylatában											
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Csehország	41%	100%	18%	58%	43%	50%	50%	50%	25%	18%	34%
Magyarország	58%	100%	100%	86%	47%	32%	52%	25%	17%	16%	44%
Lengyelország	46%	74%	66%	76%	61%	58%	69%	50%	10%	59%	44%
Szlovákia	36%	3%	0%	52%	36%	11%	29%	12%	-100%	-20%	21%
V4 viszonylatában											
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Csehország	49%	100%	5%	44%	42%	61%	45%	44%	67%	63%	55%
Magyarország	-3%	100%	-26%	22%	17%	35%	14%	21%	16%	39%	38%
Lengyelország	9%	32%	6%	14%	16%	21%	9%	19%	19%	10%	12%
Szlovákia	60%	88%	48%	47%	56%	75%	76%	61%	100%	94%	75%

Forrás: EUROSTAT 2012 alapján, saját szerkesztés

Megjegyzés: * Az egyszerűség és az értelmezhetőség érdekében egyes esetekben az extrém értékeket 100%-ként és -100%-ként jelöltük.

Az agrárkereskedelmi egyenleget (2. képlet) vizsgálva markánsan jelenik meg a Visegrádi országok helyzete. (lásd 2. ábra) Általánosságában elmondható, hogy Magyarország egyenlege, tartósan pozitív tartományban maradt, annak ellenére, hogy 2004 után egy erősebb csökkenés volt megfigyelhető. Lengyelország esetében a csatlakozás hatására javult a mutató mérlege, míg a másik két országnál a tagság csak elmélyítette a mutató negatív értékét. Az export-import arány ehhez hasonlóan alakult.

A kereskedelmi folyamatok alakulása terén figyelemre méltó eredményt mutat az export import arány¹⁰ alakulása. (3. képlet) A 2. ábra feltüntetett értékek alapján megfigyelhető, hogy a vizsgált relációban hazánknál, csökkent az arány értéke – azaz az export és az import értéke közelített egymáshoz – de export dominanciánkat képesek voltunk megtartani. A csatlakozás erőteljes hatással járt és az index értéke is nőtt, hiszen az új piacok megjelenésének következtében emelkedett a kivitt termékeke értéke.

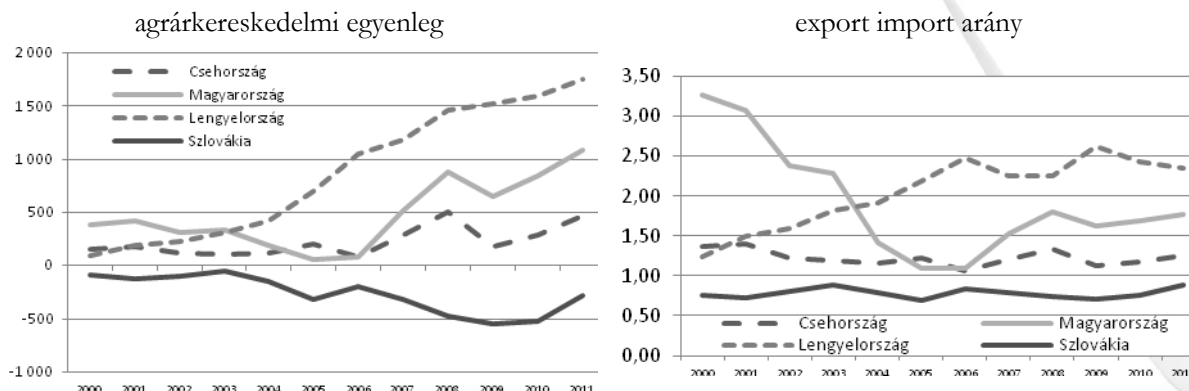

2. ábra: A Visegrádi országok agrárkereskedelmi egyenlege és export-import aránya az EU15-el (2000-2011; folyóáron millió euró)

Forrás: EUROSTAT 2012 alapján, saját szerkesztés

¹⁰ Az arány használata során szükséges megemlíteni, hogy a kereslet és az import visszaesése is torzíthatja a mutató értékét.

Az új tagállamok (EU12) vonatkozásában azonban már teljesen más kép bontakozik ki. (3. ábra)

3. ábra: A Visegrádi országok agrárkereskedelmi egyenlege és export-import aránya az EU12-el (2000-2011, folyóáron millió euró)

Forrás: EUROSTAT 2012 alapján, saját szerkesztés

A 2004. évi „határnyitás” hatására jelentősen nőtt a V4-ek EU12 irányába megjelenő exportja, javítva ezzel mind az egyenleg, mind az arány értékét. Figyelemre méltó Lengyelország helyzete, mely a 2004 évi rajtnál jelentősen megugrott és fokozatosan egyre nagyobb arányban tudta javítani export pozícióját az V4-ekhez viszonyítva. Ezzel együtt Magyarország és Csehország is képes volt egymás piacain jelentősebb aktivitást mutatni, viszont Szlovákia látványosan beragadt ebben a folyamatban és érdemben nem tudta növelni külkereskedelmi jelentőségét a 12 ország viszonylatában.

Az egyes országok vizsgálata során tetten érhető, hogy az export esetében megjelenő termékszerkezeti koncentráció az EU tagsággal járó hatásokkal is magyarázható. Ennek mérésére a termékek külkereskedelmi áruforgalomban betöltött arányát érdemes megvizsgálni. A gazdaságtani elemzések során a piacok koncentrátságának a megállapítására alkalmazható a Herfindahl–Hirschman-index.

A vizsgálatba bevont országok (CZ, HU, SK, PL) és az ország csoportok (EU27, EU15, EU12, V4) értékeit a 2. táblázat tartalmazza.

A táblázat értékeiből egyértelműen megjelenik, hogy az export egyik ország esetében sem nevezhető koncentrálnak. Az egyes termék kategóriák átlagában sem jelenik meg, hogy a vizsgált piacok kizárólagos szerephez jutottak volna. Ez megfelel az előzetes várakozásoknak, hiszen a 27 tagú Európai Unió esetében az egységes belső piaci verseny hatására, különösen a könnyen helyettesíthető termékek esetében az erős versenyhatások a piaci koncentráció ellen hatnak, javítva ezzel a fogyasztó érdekeit. A legerőteljesebb értéket a cseh–lengyel, szlovák–lengyel és a magyar–lengyel relációban figyelhetünk meg. De előbbieken esetében ez a csatlakozás előtti időszakra – azaz a kereskedelmi egyezményekkel védett és/vagy támogatott időszakban, utóbbinál az azt követő periódusra vonatkozik. Megállapítható, hogy a csatlakozás jelentősen átrendezte a termékek piaci megjelentést, utalva a kereskedelmi korlátok változására, és a kereskedelem teremtés vagy bizonyos esetekben a kereskedelemterelés erősödő folyamatára. Az adatok utalnak arra is, hogy földrajzi alapon végbe menő koncentráció figyelhető meg. A vizsgált 4 ország közül 3 esetében (CZ, HU, SK) az EU12 és V4 relációban megjelenő értékek erőteljesen konvergálnak egymással, arra utalva, hogy az ő esetükben a földrajzi adottságok és az elhelyezkedés erőteljesen hat a mezőgazdasági termékek exportjára, azaz a V4-en kívüli termékforgalom csak érintőlegesen hat a termékcsoporthoz koncentrációjára. Lényegében leginkább csak a régióban kereskednek ezek az országok. Csak Lengyelország esetében lehet érdemi eltérést kimutatni az EU12 és V4 értékek között, vélhetően a Balti országok vonatkozásában megfigyelhető erős és tradicionálisan meghatározó jelenlét hatására.

2. táblázat: A V4-országok Herfindahl–Hirschman-index értékének alakulása egyes országok, és országcsoportok vonatkozásában megjelenő exportfoglalomban(2000-2011)

Csehország											
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
HU	0,1072	0,0893	0,0850	0,0862	0,0817	0,0747	0,0840	0,0946	0,0928	0,0898	0,0885
PL	0,1336	0,1142	0,1469	0,1850	0,1223	0,0856	0,0738	0,0765	0,0847	0,0785	0,0741
SK	0,0780	0,0729	0,0820	0,0816	0,0672	0,0705	0,0710	0,0711	0,0682	0,0715	0,0664
EU27	0,0679	0,0675	0,0689	0,0673	0,0694	0,0652	0,0694	0,0694	0,0656	0,0658	0,0632
EU15	0,1062	0,1015	0,0902	0,0746	0,0911	0,0892	0,0902	0,0918	0,0874	0,0889	0,0795
EU12	0,0673	0,0642	0,0723	0,0759	0,0643	0,0621	0,0626	0,0639	0,0618	0,0620	0,0598
V4*	0,0678	0,0654	0,0738	0,0776	0,0635	0,0619	0,0620	0,0634	0,0617	0,0626	0,0604
Magyarország											
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
CZ	0,0809	0,0861	0,0908	0,1041	0,0869	0,0908	0,0893	0,0816	0,0897	0,0835	0,0828
PL	0,0878	0,1002	0,0860	0,1029	0,1051	0,1300	0,1156	0,1199	0,1522	0,1108	0,1032
SK	0,0794	0,1193	0,0770	0,0758	0,0758	0,0880	0,1164	0,0892	0,0974	0,0853	0,0990
EU27	0,0973	0,1035	0,0954	0,0913	0,0873	0,0884	0,0818	0,1167	0,0971	0,0905	0,0906
EU15	0,1347	0,1309	0,1141	0,1077	0,1010	0,1012	0,0968	0,1347	0,1084	0,1111	0,1088
EU12	0,0722	0,0847	0,0790	0,1000	0,0773	0,0809	0,0748	0,1045	0,0998	0,0790	0,0803
V4*	0,0731	0,0794	0,0760	0,0814	0,0820	0,0873	0,0831	0,0845	0,0930	0,0732	0,0799
Lengyelország											
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
CZ	0,1175	0,1130	0,1047	0,1032	0,0929	0,0953	0,0905	0,0868	0,0871	0,0932	0,0935
HU	0,1503	0,1386	0,1253	0,1281	0,1050	0,0969	0,0932	0,0911	0,1038	0,1245	0,0913
SK	0,1336	0,1334	0,1202	0,1150	0,0924	0,1036	0,1019	0,0864	0,0793	0,0893	0,0977
EU27	0,0770	0,0727	0,0757	0,0787	0,0708	0,0757	0,0776	0,0768	0,0760	0,0721	0,0732
EU15	0,0975	0,0871	0,0874	0,0896	0,0760	0,0798	0,0822	0,0809	0,0802	0,0726	0,0737
EU12	0,0926	0,0932	0,0931	0,0885	0,0817	0,0818	0,0793	0,0778	0,0755	0,0810	0,0832
V4*	0,1230	0,1167	0,1043	0,1023	0,0901	0,0875	0,0833	0,0800	0,0796	0,0876	0,0903
Szlovákia											
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
CZ	0,0747	0,0783	0,0791	0,0877	0,0851	0,0838	0,0770	0,0782	0,0745	0,0726	0,0684
HU	0,1342	0,1012	0,0887	0,1028	0,0952	0,0930	0,0853	0,0858	0,0886	0,0866	0,0964
PL	0,1907	0,2278	0,2008	0,1965	0,1518	0,1395	0,1809	0,1419	0,1124	0,1250	0,0993
EU27	0,0651	0,0683	0,0685	0,0701	0,0731	0,0756	0,0756	0,0780	0,0727	0,0711	0,0742
EU15	0,1141	0,1321	0,1091	0,0809	0,0892	0,0910	0,0928	0,1080	0,1122	0,1166	0,1011
EU12	0,0701	0,0728	0,0742	0,0782	0,0786	0,0751	0,0741	0,0746	0,0689	0,0651	0,0716
V4*	0,0696	0,0721	0,0739	0,0775	0,0806	0,0747	0,0740	0,0753	0,0686	0,0653	0,0717

Forrás: EUROSTAT 2012 alapján, saját szerkesztés

Megjegyzés *: A V4 keretében az ország csoporton belüli áruforgalmat értjük, mely a többi három partner irányában valósul meg.

A koncentráció vizsgálaton felül fontos információval szolgálhat az egyes termékek és az országok általános versenyképességi értékeinek alakulása. A komparatív előnyök számszerűsítésénél jó néhány mutató és értékelés áll a rendelkezésre, az egyik – a komparatív előnyök mérésének úttörőjeként megjelenő – Balassa Béla nevéhez fűződik. Évtizedek során számos változata alakult ki a mutatónak, de jelen elemzésben az eredeti képlet alapján vizsgáljuk a V4-ek termékgorgalmával kapcsolatban megjelenő versenyképességi hatásokat.

Az országok szintjén korrigált B index értékeit a 3. táblázat tartalmazza, melyből látható, hogy ország szinten miként változott a versenyképesség értéke.

3. táblázat: A V4 országok egyes relációiban vizsgált Balassa indexének aggregált értékei, (2000-2011)

Csehország												
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
HU	2,956	2,163	1,821	1,619	1,394	1,502	1,456	1,651	1,654	1,655	1,672	1,624
PL	2,100	2,094	2,137	2,268	1,998	1,779	1,517	1,416	1,596	1,500	1,444	1,422
SK	1,584	1,493	1,432	1,503	1,424	1,493	1,360	1,429	1,453	1,553	1,384	1,389
EU27	1,044	1,045	1,030	1,031	1,016	1,012	1,006	1,004	1,004	1,005	1,005	1,005
EU15	1,364	1,262	1,228	1,200	1,149	1,146	1,104	1,137	1,169	1,174	1,130	1,166
EU12	1,266	1,278	1,218	1,175	1,161	1,241	1,139	1,156	1,192	1,233	1,154	1,161
V4*	1,266	1,293	1,223	1,221	1,170	1,258	1,148	1,172	1,209	1,263	1,179	1,187
Magyarország												
CZ	2,649	2,922	2,341	2,310	2,226	2,576	2,779	2,437	2,383	2,445	1,722	1,602
PL	1,655	1,894	1,729	1,902	2,241	2,718	2,063	1,551	1,469	1,603	1,539	1,386
SK	1,960	1,749	2,054	2,037	2,054	1,783	2,556	2,023	1,697	2,080	1,846	1,676
EU27	1,047	1,036	1,038	1,034	1,024	1,024	1,016	1,008	1,007	1,007	1,012	1,017
EU15	1,233	1,149	1,129	1,155	1,089	1,095	1,085	1,094	1,105	1,097	1,088	1,087
EU12	1,434	1,355	1,397	1,423	1,381	1,332	1,363	1,244	1,182	1,182	1,145	1,141
V4*	1,751	1,799	1,846	1,850	1,934	1,951	1,894	1,682	1,475	1,564	1,453	1,333
Lengyelország												
CZ	2,049	1,861	1,641	1,601	1,398	1,288	1,224	1,160	1,289	1,307	1,228	1,363
HU	2,737	2,517	2,333	2,512	2,054	2,059	1,792	1,711	1,756	1,668	1,406	1,319
SK	2,487	2,557	1,965	2,007	1,466	1,327	1,357	1,262	1,340	1,335	1,272	1,301
EU27	1,094	1,088	1,057	1,062	1,017	1,017	1,027	1,014	1,007	1,013	1,011	1,014
EU15	1,299	1,270	1,193	1,178	1,077	1,075	1,086	1,061	1,041	1,033	1,035	1,042
EU12	1,827	1,751	1,568	1,508	1,373	1,279	1,177	1,145	1,136	1,190	1,173	1,214
V4*	2,200	2,031	1,727	1,740	1,469	1,373	1,262	1,209	1,251	1,256	1,202	1,252
Szlovákia												
CZ	1,272	1,248	1,198	1,231	1,197	1,206	1,208	1,159	1,169	1,404	1,298	1,411
HU	1,915	1,683	1,369	1,495	1,191	1,379	1,355	1,196	1,357	1,264	1,166	1,163
PL	2,633	3,023	2,558	2,369	1,923	2,087	1,910	1,970	1,816	1,709	1,501	1,513
EU27	1,023	1,020	1,018	1,017	1,010	1,005	1,004	1,001	1,001	1,002	1,001	1,001
EU15	1,866	1,836	1,778	1,697	1,388	1,202	1,205	1,283	1,326	1,294	1,227	1,195
EU12	1,098	1,120	1,075	1,059	1,070	1,062	1,044	1,047	1,048	1,050	1,024	1,021
V4*	1,107	1,123	1,080	1,076	1,086	1,062	1,040	1,046	1,051	1,059	1,036	1,039

Forrás: EUROSTAT 2012 alapján, saját szerkesztés

Megjegyzés *: A V4 keretében az ország csoporton belüli áruforgalmat értjük, mely a többi három partner irányában valósul meg.

Az országok vizsgálata során megfigyelhető, hogy az uniós tagság előtti időszakot illetően magasabb értékek jelentek meg. Csehország és Szlovákia esetében már a 2000-hez képest erőteljesen csökkent a versenyképesség és a csatlakozás körüli értéken vagy az alatt stabilizálódott. Lengyelország¹¹ helyzete a többi V4-es tagállam piacán sokkal lassabban csökkent, de még így sem nem tudta értékben megközelíteni a magyar adatokat, melyek egyrészt a legmagasabb összesített értéket adták ki, másrészt

¹¹ Lengyelország esetében megemlítést érdemel, hogy a versenyképességi helyzetére nagy hatással van a belső fogyasztás, a stabil makrogazdasági és államháztartási helyzet, a kereskedelmi tekintetben meghatározó és egy jobban kiterjedő német és ukrán kapcsolatok. Ezek együttesen is eredményezi, hogy a lengyel gazdaság felzárkózás üteme a V4 összehasonlításban kiemelkedő. [Kerner, 2012]

például Csehország vonatkozásában képes volt fenntartani a 2008- évi gazdasági válságig viszonylag erős értékeit. (Igaz megjegyzendő, hogy Lengyelország vonatkozásában már szinte a csatlakozás után stagnálásnak indult a folyamat.)

Az ország csoportok relációjában nagyjából hasonló trendek figyelhetőek meg. Általánosságban megállapítható, hogy jóval kisebb a változás üteme, mint az előbb vizsgált országok vonatkozásában megfigyelhető volt. Csehország és Szlovákia esetében alapvetően kisebb ütemű, és csökkenő tendenciájú a folyamat. Figyelemre méltó, hogy Szlovákia lényegében a csatlakozás után egy év alatt 20%-os, két év alatt 30%-os versenyképességi hátrányt szerzett az EU15 piacán. Úgy tűnik az uniós tagság ebből a tekintetből kevésbé mondható sikeresnek. Bár ez valamennyi vizsgált ország esetében megfigyelhető, csak jóval kisebb mértékben. A trend egyedül Magyarország esetében változott sokkal „laposabban”. Megállapítható, hogy az időperiódus végére, a vizsgálat eredményei alapján szignifikáns értékbeli különbözőség, a tagállamok közötti vagy az országcsoportok vonatkozásában megjelentő áruforgalom versenyképességét illetően nem mutatható ki.

Következtetések

A számítások rámutattak arra, hogy az elmúlt 12 évben bekövetkező változások hatására jelentős mértékben bővül a V4 országok agrár-külkereskedelmi forgalmának értéke. Ezen belül meghatározó az EU27 piacán elért bővülés, melyet az EU15 és a V4-ek piacán elért kedvező folyamatok is erősítettek. Ugyanakkor megállapítható, hogy az EU 15 esetében a kereskedelmi egyenleg csak HU és PL esetében volt pozitív tendenciájú, míg a V4 közi áruforgalomban csak SK tudott negatív értékű, ám javuló tendenciájú értékeket felmutatni. Megállapítható az is, hogy az egységes belső piac működésének hatására, a belső piaci verseny erősödésének eredményeképpen csökkent az országok egyes termékeinek piaci koncentrációja. Megállapításaink szerint ez a folyamat párhuzamosan járt a komparatív előnyök csökkenésével, és egyes relációk irányában megvalósuló értékek erőteljese konvergálásával. Az EU tagság tehát piacot és számos lehetőséget teremtett, de az országok versenyképességi értékei, vizsgálataink szerint, ennek hatására nem voltak képesek javulni.

Irodalomjegyzék:

- BALASSA B. (1965) Trade liberalisation and „revealed” comparative advantage. *The Manchester School*, Vol. 33. No. 2. 99–123. o.
- EUROSTAT (2012) International Trade, EU27 Trade Since 1988 by HS2 database, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, 2012.08.16
- EUVONAL (2012) Az EU-ba történő áruszállításkor elég-e a szállítólevél vagy kell vámáru nyilatkozat is? http://www.euvonal.hu/index.php?op=kerdesvalasz_reszletes&kerdes_valasz_id=489, 2012.08.22
- FERTŐ I. (2003) A komparatív előnyök mérése. *Statisztikai Szemle*, 81/ 4, p. 309–327
- FERTŐ I. HUBBARD L.I. (2005) Az agrárkereskedelem dinamikája – A csatlakozó országok esete *Közgazdasági Szemle*, LII. évf., 2005. január p. 24–38
- HALMAI P. [szerk.](2007) Az Európai Unió agrárrendszere, Mezőgazda Kiadó, Budapest p 402
- JÁMBOR A., TÖRÖK A (2012) Változások az új tagországok agrárkereskedelmében az EU-csatlakozás után, *Statisztikai Szemle* 2012 7-8 szám p. 632-651
- KERNER ZS. (2012) Így hagynak le minket a lengyelek, Index, http://index.hu/gazdasag/vilag/2012/08/23/igy_hagynak_le_minket_a_lengyelek/ 2012.08.23
- POÓR J. (2010) Érték- és áralapú módszerek a külkereskedelmi versenyképesség mérésében a magyar hústermékek külkereskedelmének piacán Doktori (PhD) értekezés, Pannon Egyetem Keszthely